

ДИНАМІКА ЕФЕКТИВНОСТІ ФОРМАЛЬНИХ ПРАВИЛ ТА СУСПІЛЬНІ НАСТРОЇ: ДЕМОНСТРАЦІЙНІ ФОРМАЛЬНІ ПРАВИЛА VS МАНІПУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИМИ НАСТРОЯМИ

DYNAMICS OF THE EFFICIENCY OF FORMAL RULES AND PUBLIC SENTIMENTS: DEMONSTRATION FORMAL RULES VS MANIPULATION OF PUBLIC SENTIMENTS

УДК 330.1

DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.1-23>**Сержанов В.В.**¹д.е.н., доцент,
декан економічного факультету,
Ужгородський національний університет**Дяченко Т.А.**²к.е.н., доцент, доцент кафедри
загальної економічної теорії,
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»**Абрамов Ф.В.**³к.е.н., доцент, доцент кафедри
загальної економічної теорії,
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»**Serzhanov Vitaliy**

Uzhhorod National University

Diachenko TetianaNational Technical University
«Kharkiv Polytechnic Institute»**Abramov Fedir**National Technical University
«Kharkiv Polytechnic Institute»

В статті розглядаються наслідки взаємного впливу демонстраційних формальних правил та маніпулювання суспільними настроями для динаміки ефективності чинних формальних правил. Виявлено, що безпосередньою причиною виникнення та поширення як практики прийняття демонстраційних формальних правил, так й маніпулювання суспільними настроями є надмірне суспільне занепокоєння. Обидва названі явища мають негативний вплив на динаміку ефективності формальних правил. Показано, що основними наслідками поширення практики прийняття демонстраційних формальних правил є зменшення ефективності формальних правил та зменшення рівня суспільного занепокоєння відповідною проблемою. Встановлено, що у довгостроковому періоді, основними побічними ефектами практики маніпулювання суспільними настроями, є консервація раніше прийнятих демонстраційних формальних правил та пригнічення практики прийняття демонстраційних формальних правил. **Ключові слова:** маніпулювання, суспільні настрої, транзакційні витрати, інституційні реформи, демонстраційні формальні правила.

The article examines the consequences of the mutual influence of demonstrative formal rules and the manipulation of public sentiments for the dynamics of the effectiveness of existing formal rules. It was revealed that the immediate cause of the emergence and spread of both the practice of the implementation of demonstrative formal rules and the manipulation of public sentiments is excessive public anxiety. Both of these phenomena have a negative impact on the dynamics of the effectiveness of existing formal rules. It is shown that the demonstration formal rules are characterized by significant target inefficiency. The main consequences of the spread of the practice of the implementation of demonstrative formal rules are a decrease in the effectiveness of the current formal rules and a decrease in the level of public concern about the corresponding problem. The latter, in the short term, reduces the danger of the emergence and spread of the practice of manipulating public sentiments around this issue. It has been established that in the long term, the main side effects of the practice of manipulating public sentiments are the conservation of previously accepted demonstrative formal rules and the suppression of the practice of the implementation of demonstrative formal rules. The impossibility of simultaneously spreading both the practice of the implementation of demonstrative formal rules and the practice of manipulating public sentiments has been proven. The spread of the practice of manipulating public sentiment becomes possible at a much higher level of public concern than the spread of the practice of the implementation of demonstrative formal rules. The latter phenomenon occurs long before the first signs of manipulation of public sentiment appear. It is shown that the only effective measure to prevent the spread of practices of the implementation of demonstrative formal rules and manipulating public attitudes is to increase the level of general education of society, which prevents the danger of artificially increasing the level of public sentiments and complicates the process of the implementation of ineffective formal rules.

Key words: manipulation, public sentiment, transaction costs, institutional reforms, demonstration formal rules.

Постановка проблеми. Динаміка ефективності формальних правил визначається багатьма чинниками, що можуть обумовлювати як високу ефективність чинних формальних правил, так й довготривале зменшення їх ефективності. Серед багатьох чинників, що здатні негативно вплинути на динаміку ефективності формальних правил особливу роль відіграє такий чинник, як надмірне загострення суспільної уваги до тієї чи іншої проблеми. Надзвичайної важливості даному чиннику динаміки ефективності формальних правил надає те, що предметом суспільного занепокоєння, дуже часто, стають найактуальніші проблеми сьогодення. Успішність же розв'язання даних проблем напрям залежатиме від ефективності формальних

правил, що будуть прийняті для їх врегулювання.

Натомість поширення в суспільстві панічних настроїв щодо можливої небезпеки даних проблем може сприяти прийняттю неефективних формальних правил, що негативно позначиться як економічному, так й соціальному розвитку країни. При цьому, для попередження негативного впливу надмірного занепокоєння суспільства, не менш важливим є те, що вплив даного чинника на динаміку ефективності формальних правил відбувається опосередковано, через сприяння поширенню одночасно таких взаємопов'язаних негативних явищ як прийняття малоефективних демонстраційних формальних правил та маніпулювання суспільними настроями.

¹ ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0577-4422>² ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6776-6778>³ ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4825-3974>

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Кількість досліджень, що присвячені проблемі ефективності формальних правил, невпинно зростає протягом останніх років (Уллах С., Алі К., Есан М. [1], Маселанд Р. [2], Крегер Т. [3], Сміт Р. [4]), що є непрямим свідченням того, що формальні правила відіграють надзвичайно важливу роль як в економічному, так й соціальному житті суспільства. Проте під час досліджень проблеми ефективності формальних правил, дослідники переважно зосереджуються або на дослідженні важливості ефективних формальних правил для успішності соціально-економічного розвитку країни (Мбаку Дж. М. [5], Мадні Ж. Р. [6], Огбуабор Дж. Е. [7]), або на дослідженні негативних наслідків прийняття неефективних формальних правил (Бу Т. В. [8], Ханотеау Дж. [9], Абрамов Ф. В. [10]). Відповідно, також дослідники не оминули увагою важливість інституційних реформ (Фелтенштейн А. [11], Кафка К. І. [12], Ехенбах Ф. [13], Пежовіч С. [14]), від успішності яких залежить подальший розвиток країни у довгостроковій перспективі.

Проте незважаючи на зростаючу кількість досліджень, що доводять важливість якісних формальних правил, з полю зору дослідників випадає така актуальна проблема, як визначення чинників, що визначають динаміку ефективності чинних формальних правил.

Постановка завдання. Метою статті є виявлення наслідків взаємного впливу демонстраційних формальних правил та маніпулювання суспільними настроями для динаміки ефективності чинних формальних правил та визначення заходів їх попередження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як демонстраційні формальні правила, так й маніпулювання суспільними настроями здатні здійснювати значний негативний вплив на динаміку ефективності чинних формальних правил, при цьому зазначені явища мають спільну причину появи – надмірне загострення суспільної уваги до тієї чи іншої проблеми. Внаслідок цього важливе практичне значення має не лише виявлення наслідків поширення кожного з цих явищ, але й визначення того за яких умов надмірне занепокоєння суспільства сприятиме або поширенню демонстраційних формальних правил, або поширенню практики маніпулювання суспільними настроями. Не менш важливим питанням є також визначення взаємного впливу демонстраційних формальних правил та маніпулювання суспільними настроями.

Відповідно до визначення демонстраційних формальних правил, причиною, що спонукає представників різних політичних сил вдаватися до їх прийняття є бажання політиків підвищити свій політичний рейтинг [15; 16]. Для досягнення зазначеної мети, політики намагатимуться демонструвати виборцям своє прагнення розв'язати

проблеми, що перебувають в центрі уваги суспільства, приймаючи відповідні демонстраційні формальні правила. Жодних інших цілей прийняття демонстраційних формальних правил не переслідує. Більше того, намагаючись здобути популярність серед потенційних виборців, політичні сили-ініціатори відповідних інституційних змін, прагнутимуть зробити це з найменшими для себе трансакційними витратами, що обумовлені опорою суспільства чи окремих зацікавлених груп.

Тому ініціаторів прийняття демонстраційних формальних правил буде мало цікавити те наскільки високою є трансакційна чи цільова неефективність прийнятих ними формальних правил, проте вони всіма силами будуть уникати прийняття етично неефективних формальних правил. Крім того відповідні політичні сили уникатимуть прийняття формальних правил, що можуть зачіпати інтереси представників потужних зацікавлених груп. Таким чином, умовами, що сприяють прийняттю демонстраційних формальних правил, є: наявність суспільного занепокоєння навколо будь-якої соціальної чи економічної проблеми та відсутність потужних груп, що зацікавлені в прийнятті таких формальних правил, що відповідають їх власним інтересам.

Безпосередніми наслідками прийняття демонстраційних формальних правил, є: зменшення рівня суспільного занепокоєння та консервація неефективних формальних правил. Дійсно, імітація боротьби з актуальними проблемами сьогодення шляхом прийняття неефективних демонстраційних формальних правил, створює в суспільстві ілюзію розв'язання відповідної проблеми та відволікає від неї увагу суспільства. Одночасно зі зменшенням рівня суспільного занепокоєння буде зменшуватись й запит з боку суспільства щодо необхідності пошуку більш ефективної альтернативи неефективним чинним формальним правилам, що й обумовлює їх високу сталість.

На відміну від демонстраційних формальних правил, поширення практики маніпулювання суспільними настроями стає можливим за наявності значно більш високого ступеню занепокоєння суспільства, за якого безпідставні обвинувачення та сумнівні проекти гравців-маніпуляторів охоче сприймаються суспільством без наведення жодних доказів та обґрунтувань [17; 18].

Загалом може бути виділено чотири групи гравців-маніпуляторів: великі гравці, малі-гравці, інституційні кілери та гравці-опортуністи. Незважаючи на те, що умовами, що сприяють виникненню та поширенню маніпулювання суспільними настроями можуть скористатися представники всіх названих груп, активно впливати на динаміку чинних формальних правил можуть лише представники першої групи: великі гравці. Представники ж

решти груп можуть лише використовувати окремі недоліки чинних формальних правил для досягнення власних корисливих інтересів.

Таким чином, вплив на динаміку ефективності чинних формальних правил збоку малих-гравців, інституційних кілерів та гравців-опортуністів є опосередкованим. Представники зазначених груп вміло використовують як надмірне занепокоєння суспільства тією чи іншою проблемою, так й вади чинних формальних правил і, очевидно, зовсім не зацікавлені у реформуванні останніх. Тому будь-які намагання реформувати неефективні чинні формальні правила будуть висвітлені даними гравцями як намір своїх опонентів досягти власні корисливі інтереси та як загроза безпеці суспільства. Іншими словами зусилля гравців, що належать до названих груп, будуть націлені на збереження status quo, та обумовлюватимуть консервацію чинних неефективних формальних правил. Зрештою цим їх вплив на динаміку ефективності формальних правил й обмежиться. Подібно до гравців з інших груп, великі гравці нездатні цілеспрямовано формувати суспільні настрої. Їх можливості щодо формування суспільних настроїв обмежуються лише здатністю посилювати ступінь вже наявного занепокоєння суспільства тією чи іншою проблемою, реальною чи вигаданою. Але й цього, у багатьох випадках, виявляється достатньо для того щоб великі гравці могли активно впливати на формування нових формальних правил.

Після того, як навколо певної проблеми створюються умови, що є сприятливими для маніпулювання суспільними настроями і практика маніпулювання набере повну силу, подальша динаміка формальних правил, що мають врегульовувати дану проблему буде визначатися інтересами великих гравців-маніпуляторів. В цьому випадку подальша доля раніше прийнятих демонстраційних формальних правил буде залежати від того наскільки вони відповідають поточним інтересам великих гравців-маніпуляторів. Якщо дані формальні правила відповідають інтересам великих гравців, то їх існуванню нічого не загрожує, навпаки, вони наберуть ще більшої сталості ніж мали до цього. Якщо ж відповідні демонстраційні формальні правила суперечать інтересам великих гравців, або є альтернативні формальні правила, що є для них більш привабливими, то старі демонстраційні формальні правила будуть скасовані ще на початкових етапах розгортання маніпулювання суспільними настроями.

Слід зауважити, що самі по собі демонстраційні формальні правила, наскільки б зручними вони не були для гравців-маніпуляторів, не можуть виступати як чинник виникнення та поширення практики маніпулювання суспільними настроями. Адже маніпулювання стає можливим тільки за умови

досягнення суспільством такого рівня занепокоєння коли ним втрачається здатність об'єктивно сприймати реальність. Таким чином вплив практики маніпулювання суспільними настроями на динаміку демонстраційних формальних правил є неоднозначним. Так, з одного боку, в тих випадках коли появі маніпулюванню суспільними настроями навколо певної проблеми передував період прийняття демонстраційних формальних правил, то вже прийняті демонстраційні формальні правила можуть набути зворотньої несиметричності, що забезпечить їх сталість [19].

З іншого боку, внаслідок формування потужних зацікавлених груп, розгортання процесу маніпулювання суспільними настроями навколо певної проблеми повністю унеможлиблює формування нових демонстраційних формальних правил стосовно тієї ж самої проблеми. Обидва зазначені побічні ефекти маніпулювання суспільними настроями – консервація раніше прийнятих демонстраційних формальних правил та пригнічення практики прийняття демонстраційних формальних правил – є довгостроковими та будуть спостерігатися доти поки маніпулювання навколо відповідної проблеми буде мати місце.

З огляду на вище зазначене можна стверджувати, що процес прийняття демонстраційних формальних правил, в більшості випадків, буде спостерігатися за умови наявності помірного ступеню суспільного занепокоєння тією чи іншою проблемою. Зі зростанням ступеня суспільного занепокоєння імовірність прийняття демонстраційних формальних правил буде скорочуватися, проте причиною цього є не сам ступінь суспільного занепокоєння, а поширення практики маніпулювання суспільними настроями, що спостерігається за більш високого ступеня суспільного занепокоєння. Якщо ж з певних причин надмірне занепокоєння суспільства певною проблемою не зацікавило достатньої кількості гравців-маніпуляторів, то процес прийняття демонстраційних формальних правил може продовжуватись і в цьому випадку.

Таким чином, незважаючи на те, що заострення суспільної уваги є необхідною умовою як поширення демонстраційних формальних правил, так й поширення практики маніпулювання суспільними настроями, зазначені негативні явища не можуть спостерігатися одночасно. Так, практика прийняття демонстраційних формальних правил буде спостерігатися за умови помірного рівня суспільного занепокоєння, або ж за наявності високого рівня занепокоєння у поєднанні з відсутністю маніпулювання суспільними настроями. На відміну від цього, практика маніпулювання суспільними настроями буде спостерігатися за умови формування в суспільстві надмірно заостреної уваги до відповідної проблеми.

В свою чергу, прийняття демонстраційних формальних правил може відтермінувати, або взагалі усунути небезпеку поширення практики маніпулювання суспільними настроями навколо певної проблеми. Адже прийняття демонстраційних формальних правил, на деякий час зменшує занепокоєння суспільства стосовно даної проблеми, що робить її менш привабливою для експлуатації, з точки зору гравців-маніпуляторів. Проте зазначений ефект – усунення умов для маніпулювання суспільними настроями – є короткостроковим і існуватиме менше ніж демонстраційні формальні правила, що його породили. Адже, безпосередньою причиною зменшення занепокоєння суспільства є не самі демонстраційні формальні правила, а сам факт їх прийняття, що створює ілюзію розв'язання проблеми, при цьому ані зміст цих формальних правил, ані ступінь їх ефективності, за великим рахунком, не матимуть жодного значення.

Слід зазначити, що незважаючи на те, що демонстраційні формальні правила мають зворотній вплив на ступінь суспільного занепокоєння, їх прийняття, в жодному разі, не може розглядатися у якості запобіжника поширення практики маніпулювання суспільними настроями. Адже відволікання суспільної уваги внаслідок прийняття демонстраційного формального правил може запобігти виникненню практики маніпулювання суспільними настроями виключно навколо проблеми, що регулюється даними формальними правилами. Адже гравці-опортуністи навряд чи кинуть свою деструктивну діяльність внаслідок згасання суспільної уваги до проблеми над якою вони “працювали”. В подібному випадку гравці-опортуністи просто перейдуть на “висвітлювання” якоїсь іншої перспективної проблеми, що згодом може стати предметом маніпулювання суспільними настроями.

Крім того, подібні “ліки” від маніпулювання суспільними настроями навряд чи будуть кращі за саму хворобу, адже сама проблема, що непокоїть суспільство нікуди не зникає. Демонстраційні формальні правила не розв'язуючи проблему просто відволікають від неї увагу суспільства. До того ж, анти-маніпуляційний ефект прийняття демонстраційних формальних правил є короткостроковим за своєю природою: щойно новоприйняті формальні правила продемонструють свою неефективність і ілюзія розв'язання проблеми згасне, відповідна проблема знову зможе стати потенційним предметом маніпулювання суспільними настроями.

Також сумнівною ефективною будуть характеризуватися й адміністративні заходи, що націлені запобігання штучному підвищенню рівня суспільного занепокоєння. Більш того, за високого рівня суспільного занепокоєння, подібні заходи матимуть зворотній ефект [20]. Натомість, найбільш високим ступенем ефективності серед заходів, що

націлені на попередження поширення негативних явищ, що обумовлені високим рівнем суспільного занепокоєння є заходи з підвищення освіченості суспільства. Адже у багатьох випадках надмірне занепокоєння суспільства обумовлено тим, що у більшості населення відсутні належні знання, що дозволяють оцінити реальний рівень загрози певного негативного явища. Крім того, внаслідок відсутності відповідних знань, суспільство нездатне оцінити й ефективність запропонованих інституційних реформ. Таким чином, підвищення освіченості суспільства не лише запобігає штучному підвищенню рівня суспільного занепокоєння, але й ускладнює прийняття неефективних формальних правил.

Висновки. Підсумовуючи вище викладене, можна дійти наступних висновків.

По-перше, причиною виникнення та поширення як практики прийняття демонстраційних формальних правил, так й практики маніпулювання суспільними настроями є надмірний рівень занепокоєння суспільства відповідною проблемою.

По-друге, практика прийняття демонстраційних формальних правил набуває поширення за значно меншого рівня суспільного занепокоєння ніж необхідно для створення умов привабливих для маніпулювання суспільними настроями, що може слугувати індикатором виникнення передумов для поширення практики маніпулювання суспільними настроями.

По-третє, імітуючи інституційні реформи прийняття демонстраційних формальних правил відволікає суспільну увагу та зменшує рівень суспільного занепокоєння, що, у короткотерміновому періоді, зменшує імовірність маніпулювання суспільними настроями навколо відповідної проблеми.

По-четверте, у довгостроковому періоді поширення практики маніпулювання суспільними настроями на відповідну проблему може призвести до набуття раніше прийнятими демонстраційними формальними правилами значної зворотної несиметричності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ullah S., Ali K., Ehsan M. Foreign direct investment and economic growth nexus in the presence of domestic institutions: a regional comparative analysis. *Asia-Pacific Journal of Regional Science*. 2022. Vol. 6. № 2. P. 735–758.
2. Maseland R. Parasitical cultures? The cultural origins of institutions and development. *Journal of Economic Growth*. 2013. Vol. 18. № 2. P. 109–136.
3. Krieger T. Democracy and the quality of economic institutions: theory and evidence. *Public Choice*. 2022. Vol. 192. № 3–4. P. 357–376.
4. Smyth R. New institutional economics in the post-socialist transformation debate. *Journal of economic surveys*. 2006. Vol. 12. № 4. P. 361–398.

5. Mbaku J.M. The political economy of development: An empirical analysis of the effects of the institutional framework on economic development. *Studies in Comparative International Development*. 1994. Vol. 29. № 2. P. 3–21.

6. Madni G. R. Probing Institutional Quality Through Ethnic Diversity, Income Inequality and Public Spending. *Social Indicators Research*. 2019. Vol. 142. № 2. P. 581–595.

7. Ogbuabor J. E., Orji A., Manasseh C.O. et al. Institutional Quality and Growth in West Africa: What Happened after the Great Recession?. *International Advances in Economic Research*. 2020. Vol. 26. № 4. P. 343–361.

8. Vu T. V. Does institutional quality foster economic complexity? The fundamental drivers of productive capabilities. *Empirical Economics*. 2022. Vol. 63. № 3. P. 1571–1604.

9. Hanoteau J., Vial V. Institutional quality, conforming and evasive entrepreneurship. *Eurasian Business Review*. 2020. Vol. 10. № 1. P. 97–121.

10. Абрамов Ф. В. Трансакційні витрати корупційної угоди. *Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»*. Темат. вип. «Технічний прогрес і ефективність виробництва». 2005. № 1. С. 273–282.

11. Feltenstein A., Nsouli S. “Big Bang” versus Gradualism in Economic Reforms: An Intertemporal Analysis with an Application to China. *IMF Economic Review*. 2003. Vol. 50. № 3. P. 458–480.

12. Kafka K.I., Kostis P.C., Petrakis, P.E. Institutional Effects on Innovation and the Requirements for Structural Reforms. *Journal of the Knowledge Economy*. 2022. Vol. 13. № 1. P. 211–235.

13. Eschenbach F., Hoekman B. Services Policy Reform and Economic Growth in Transition Economies. *Review of World Economics*. 2006. Vol. 142. № 4. P. 746–764.

14. Pejovich S. Understanding the Transaction Costs of Transition: it's the Culture, Stupid. *The Review of Austrian Economics*. 2003. Vol. 16. № 4. P. 347–361.

15. Абрамов Ф. В. Фактори формування демонстраційних формальних правил в сфері охорони навколишнього середовища. *Бізнес Інформ*. 2022. № 4. С. 13–19.

16. Сержанов В. В., Абрамов Ф. В. Динаміка демонстраційних формальних правил у сфері охорони здоров'я. *Бізнес Інформ*. 2022. № 5. С. 10–16.

17. Абрамов Ф. В. Маніпулювання суспільними настроями як чинник неефективності неформальних правил. *Бізнес Інформ*. 2018. № 11. С. 8–13.

18. Абрамов Ф. В. Індукований опір суспільства та заходи його попередження. *Бізнес Інформ*. 2020. № 5. С. 22–28.

19. Абрамов Ф. В. Чинники сталості умовно неефективних формальних правил. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ» Збірник наукових праць. Серія: Технічний прогрес і ефективність виробництва*. 2015. № 26. С. 125–131.

20. Абрамов Ф. В. Неосвіченість суспільства як фактор поширення маніпулювання суспільними настроями. *Бізнес Інформ*. 2019. № 6. С. 8–12.

REFERENCES:

1. Ullah S., Ali K., Ehsan M. (2022) Foreign direct investment and economic growth nexus in the presence of domestic institutions: a regional comparative analysis. *Asia-Pacific Journal of Regional Science*, vol. 6, no. 2, pp. 735–758.

2. Maseland R. (2013) Parasitical cultures? The cultural origins of institutions and development. *Journal of Economic Growth*, vol. 18, no. 2, pp. 109–136.

3. Krieger T. (2022) Democracy and the quality of economic institutions: theory and evidence. *Public Choice*, vol. 192, no. 3–4, pp. 357–376.

4. Smyth R. (2006) New institutional economics in the post-socialist transformation debate. *Journal of economic surveys*, vol. 12, no. 4, pp. 361–398.

5. Mbaku J. M. (1994) The political economy of development: An empirical analysis of the effects of the institutional framework on economic development. *Studies in Comparative International Development*, vol. 29, no. 2, pp. 3–21.

6. Madni G. R. (2019) Probing Institutional Quality Through Ethnic Diversity, Income Inequality and Public Spending. *Social Indicators Research*, vol. 142, no. 2, pp. 581–595.

7. Ogbuabor J.E., Orji A., Manasseh C.O. et al. (2020) Institutional Quality and Growth in West Africa: What Happened after the Great Recession?. *International Advances in Economic Research*, vol. 26, no. 4, pp. 343–361.

8. Vu T.V. (2022) Does institutional quality foster economic complexity? The fundamental drivers of productive capabilities. *Empirical Economics*, Vol. 63, no 3, pp. 1571–1604.

9. Hanoteau J., Vial V. (2020) Institutional quality, conforming and evasive entrepreneurship. *Eurasian Business Review*, vol. 10, no. 1, pp. 97–121.

10. Abramov F. V. (2005) Transaksiini vytraty koruptsiinoy urody [Transaction costs of a corrupt transaction]. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu “Kharkivskiyi politekhnichnyi instytut”*. Thematic issue “Tekhnichnyi prohres i efektyvnist vyrobnytstva”, no. 1, pp. 273–282.

11. Feltenstein A., Nsouli S. (2003) “Big Bang” versus Gradualism in Economic Reforms: An Intertemporal Analysis with an Application to China. *IMF Economic Review*, vol. 50, no. 3, pp. 458–480.

12. Kafka K.I., Kostis P.C., Petrakis, P.E. (2022) Institutional Effects on Innovation and the Requirements for Structural Reforms. *Journal of the Knowledge Economy*, Vol. 13, no 1, pp. 211–235.

13. Eschenbach F., Hoekman B. (2006) Services Policy Reform and Economic Growth in Transition Economies. *Review of World Economics*, vol. 142, no. 4, pp. 746–764.

14. Pejovich S. (2003) Understanding the Transaction Costs of Transition: it's the Culture, Stupid. *The Review of Austrian Economics*, vol. 16, no. 4, pp. 347–361.

15. Abramov F. V. (2022) Faktory formuvannia demonstratsiinykh formalnykh pravyl v sferi okhorony navkolyshnyoho seredovyshcha [Factors of Formation of the Demonstration Formal Rules in the Sphere of Environmental Protection]. *Biznes Inform*, no. 4, pp. 13–19.

16. Serzhanov V. V., Abramov F. V. (2022) Dynamika demonstratsiynykh formal'nykh pravyl u sferi okhorony zdorov'ya [Dynamics of the Demonstration Formal Rules in the Healthcare Sphere]. *Biznes Inform*, no. 5, pp. 10–16.

17. Abramov F. V. (2018) Manipulivannia suspilnymy nastroiamy yak chynnyk neefektyvnosti neformal'nykh pravyl [Manipulating the Public Moods as a Factor in the Inefficiency of Informal Rules]. *Biznes Inform*, no. 11, pp. 8–13.

18. Abramov F. V. (2020) Indukovanyy opir suspil'stva ta zakhody yoho poperedzhennya [The Induced Resis-

tance of Society and Measures to Prevent It]. *Biznes Inform*, no. 5, pp. 22–28.

19. Abramov F. V. (2015) Chynnyky stalosti umovno neefektyvnykh formal'nykh pravyl [The factors of stability of conditionally inefficient formal rules]. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu «KhPI». Seriya «Tekhnichniy prohres i efektyvnist vyrobnytstva»*, no. 26, pp. 125–131.

20. Abramov F. V. (2019) Neosvichenist suspil'stva yak faktor poshyrennia manipulivannia suspilnymy nastroiamy [The Society's Lack of Education as a Factor in the Spread of Manipulation with Public Sentiment]. *Biznes Inform*, no. 6, pp. 8–12.